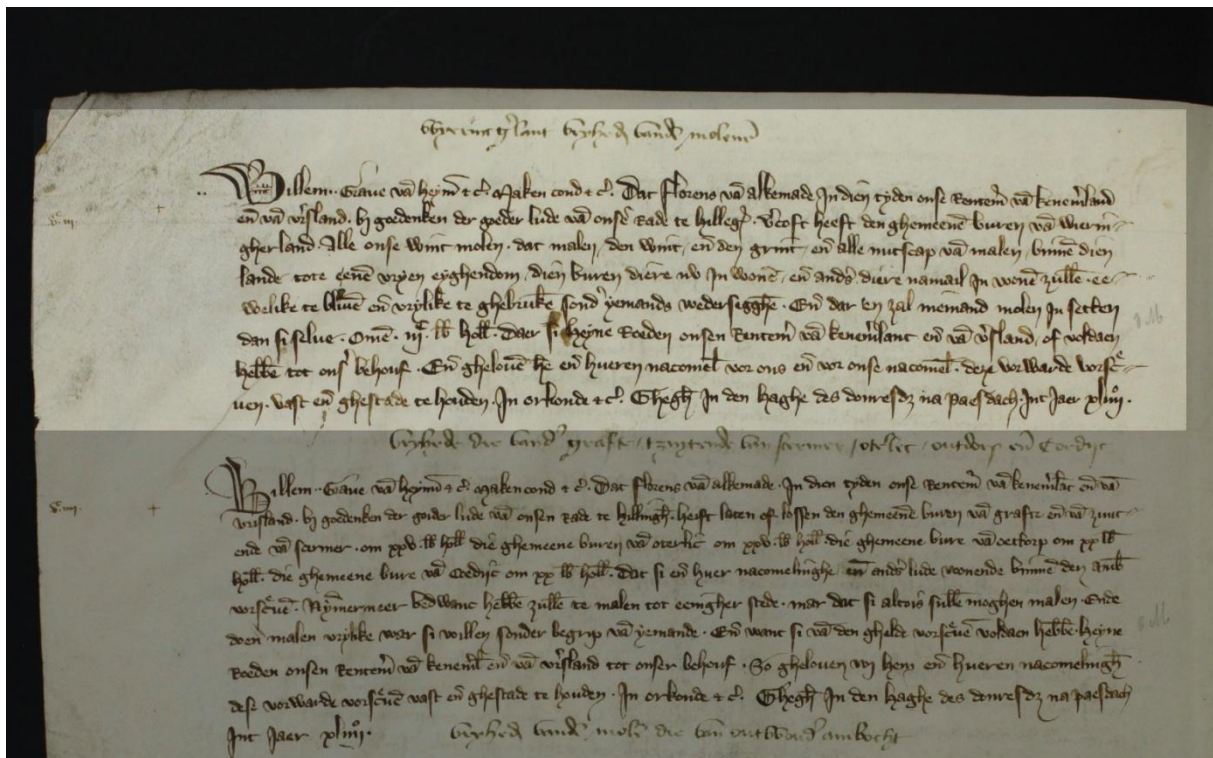

Wind in de Wieken op Wieringen

- Het belang van bescherming van de molenbiotoop -

Inleiding. Dat oude historische windmolens gebruik maken van de wind, is bij iedereen wel bekend. Schoolkinderen die een bezoek brengen aan molen De Hoop in Den Oever vertellen je het meteen als je ernaar vraagt. Minder bekend is dat de molens die windvang ook echt nodig hebben om te blijven functioneren. Het vangen van de wind is zelfs essentieel voor het voortbestaan van de molen. Zonder goede windvang draait de molen niet en zal deze in verval raken¹.

Geschiedenis van de molenbiotoop². Al in 1344 kreeg het bestuur van Wieringen al het recht om met het gebruik van de wind om werktuigen aan te drijven. Door de graven van Holland werd aan het eiland het recht gegeven om van de wind gebruik te maken voor het malen van graan. Dit werd toen vastgelegd in een zogenaamde windbrief³. Natuurlijk werd volgens goed Hollands gebruik over dat recht wel weer een soort belasting geheven, het zogenaamde windgeld.

Figuur 1 De originele windbrief van Wieringen uit 1344 bevindt in de Registers van de Hollandse Grafelijkheid

Er waren twee soorten windrecht. Ten eerste werden de bewoners van een gebied rond de molen vaak door de lokale overheid verplicht om hun graan ook bij die molen te laten malen. Dan was er

¹ Een goed voorbeeld hoe inbreuken op de windvang van een molen het voortbestaan kunnen bedreigen, is de situatie van houtzaagmolen De Otter te Amsterdam. Door het ontbreken van goede windvang draaide deze niet meer en raakte zwaar in verval. Na veel getouwtrek over een eventuele verplaatsing naar een plek met betere windvang, heeft de rechter besloten dat deze toch moet blijven staan. Ondanks de gebrekkige windvang zetten thans vrijwilligers zich in om de molen toch in stand te houden.

Zie ook: <https://www.citynieuws.nl/eeuwenoude-molen-de-otter-blijft-toch> en <http://molenbiotoop.nl/content.php?page=ip22>

² Zie ook: <https://nl.wikipedia.org/wiki/Windrecht>

³ Zie ook: http://resources.huygens.knaw.nl/registershollandsegrafelijkheid/oorkonde/WI_520; u vindt hier de tekst van de windbrief van 1344 in drukletters.

sprake van een dwangmolen of banmolen. Dit betekende in de praktijk dat er geen concurrentie geduld werd.

Een tweede gevolg van de windbrief was dat niemand in de buurt van de molen iets mocht bouwen wat een belemmering voor de windvang zou betekenen.

Tijdens de Bataafse republiek kwam er in 1798 ten tijde van de Franse overheersing een einde aan het windrecht en de molendwang. De graven van Holland verloren hun leenheer- en heerlijke rechten, waaronder ook het windrecht met bijbehorende belasting. Dit gebeurde in een tijd waarin aan de burgerij meer rechten werden toegekend, wat ten koste ging van adellijke privilégés.

Ter vervanging werden toen verordeningen door lokale autoriteiten of keuren door de waterschappen uitgevaardigd, die de windtoetreding moesten waarborgen.

Waterschapskeur⁴. Rond 1200 ontstonden de waterschappen en hoogheemraadschappen. Zij behoren tot de oudste instituties van het Nederlandse staatsbestel. Met de Grote Ontginning (10e eeuw) werd het Hollandse landschap in cultuur gebracht. Door het inklinken van de bodem werd het noodzakelijk om polders en afwatering in te richten. Vanaf de 13e eeuw gingen lokale polderbesturen samenwerken, wat uiteindelijk leidde tot het hoogheemraadschap. Het eerste officiële waterschap was het Hoogheemraadschap van Rijnland, dat in 1255 werd ingesteld door graaf Willem II van Holland.

Van oudsher hebben waterschappen de taak namens de bewoners van een bepaald gebied de waterhuishouding te regelen. In polders is dat in eerste instantie de zorg voor de waterstand. Dit gebeurde vanaf 1400 ook met wipmolens, en later rond 1600 met achtkantige poldermolens. Bekend zijn de droogleggingen van de Zijpe, Beemster en de Schermer, die tussen 1600 en 1650 plaatsvonden. Een poldermolen was toen dus uitermate belangrijk voor de waterhuishouding.

Daarom werd ook een goede windvang voor de molens van groot belang geacht. Dat is iets dat we nog steeds terugzien in de zogenaamde keur van de waterschappen, waarin geboden en verboden zijn opgenomen die in het gebied van het waterschap van toepassing zijn. In de keur van het huidige Hoogheemraadschap Noord-Hollands Noorderkwartier zijn nog steeds regels te vinden die de windvang van windmolens beschermen. Verderop in dit artikel wordt daarop ingegaan.

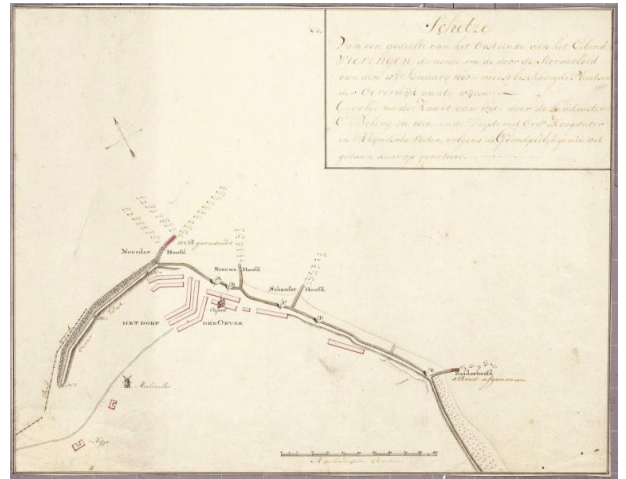
Windvang op Wieringen. Op Wieringen hebben in de loop der jaren 14 molens gestaan, 10 poldermolens en 4 koren-/pelmolens. Daarvan zijn heden ten dage slechts twee molens over, molen De Onderneming in Hippolytushoef en molen De Hoop in De Oever. In de loop der jaren heeft de windvang van deze beide molens grote veranderingen ondergaan.

Molen De Hoop. Molen De Hoop was vroeger een molen die op een natuurlijke verhoging stond buiten het dorp De Oever. Op oude prenten is te zien dat de molen rondom vrij stond. Ook op een kaart is te zien dat de dorpskern zich in de nabijheid van de haven bevond op ruime afstand van de molen. In een later stadium zien we foto's waarop naast de molen een boerderij is te zien.

⁴ Zie ook: [https://nl.wikipedia.org/wiki/Waterschap_\(Nederland\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Waterschap_(Nederland))

Figuur 2 Prent uit 1776 waar de molen ver buiten de dorpskern staat

Figuur 3 Kaart uit 1800: de molen staat nog volledig vrij

Figuur 4 Foto van de molen rond 1900: bebouwing rukt op

Figuur 5 Bouw van de Zwinstraat rond 1926-28

In de tijd van de bouw van de Afsluitdijk in 1927-33 komt er behoefte aan meer huisvesting en ontstaat de Zwinstraat. Er worden huizen gebouwd direct binnen 100 meter van de molen. Vanaf 1930 doet de invoering van dieselmotoren zijn intrede; de functie van de windkorenmolens wordt overgenomen door maalderijen met motoren. Uit stukken van de Wieringer Courant blijkt dat de molen in 1941 tijdens een storm een van haar (houten) roeden verloor. De burgemeester heeft toen vanwege gevaar voor de omgeving verordonneert dat de andere houten roede ook verwijderd moest worden. Vanaf 1941 staat de molen zonder wieken tot 1977 en raakt in verval. Het belang van de molen voor de meelproductie nam dus sterk af. We zien de bebouwing in die tijd verder oprukken.

De huidige situatie is dat de molen rondom tussen de huizen staat. Alleen via de Molenstraat (zuidzijde) en de verlengde Hofstraat (westzijde) is er nog enige sprake van een windvang, hoewel deze flink verstoord wordt door de bebouwing.

Molen De Onderneming. Hoewel De Onderneming ongeveer 200 jaar jonger is dan de molen in Den Oever, zie je daar hetzelfde beeld. Aanvankelijk staat de molen nagenoeg vrij. Slechts een

molenhuisje staat dichtbij de molen aan de oostzijde en een ander huisje wat verder weg in zuidoostelijke richting. Die situatie verandert geleidelijk als de molen geen meel meer produceert.

Figuur 6 De Onderneming rond de Tweede Wereldoorlog

Figuur 7 De Onderneming nog voor de invulling van het bedrijventerrein op het Molenveld rond '60-er jaren

Ook in Hippolytushoef nemen maalderijen met machines de functie over en raakt ook daar de molen in verval. Nog lange tijd blijft de molenbiotoop redelijk intact totdat ook hier de huizenbouw oprukt. Aan de westzijde komen huizen langs de Koningsweg en ook aan de overzijde van de weg verrijst een grote stolpboerderij met daarachter een grote schuur. Aan de ZO-zijde komt na de oorlog een bedrijventerrein die de windvang over die zijde verder doet afnemen. Niet alleen de bebouwing is in de loop der jaren dicht bij de molen gekomen, ook het groen zorgt voor een afname van de windvang. In de hoek tussen Oost en Zuidwest is de begroeiing dermate hoog gegroeid dat dit het draaien met weinig wind extra bemoeilijkt. Ook over de westzijde staan op enige afstand hoge bomen die ruim boven de molen uitsteken.

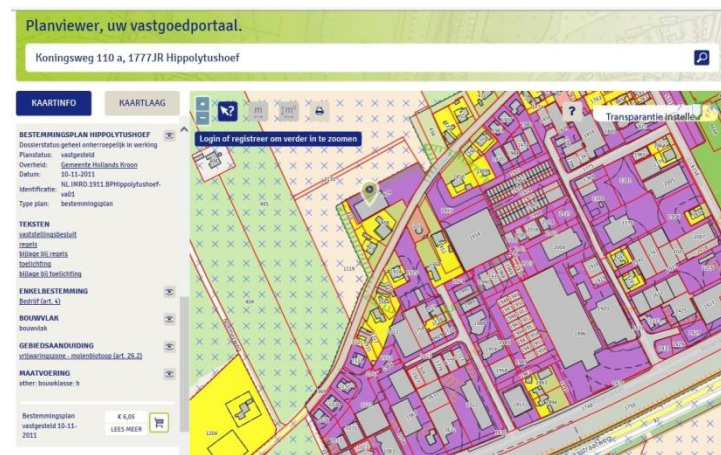

Figuur 8 De beplanting rond De Onderneming in 2016 belemmert de windvang

Zowel de bebouwing als de begroeiing verstoren de windvang van molen De Onderneming tegenwoordig in ernstige mate. Draaiend voor de prins, zonder dat de maalstenen meedraaien, blijft

gelukkig nog wel goed mogelijk. Dat is maar goed ook, want een draaiende molen trekt nu eenmaal meer bezoekers.

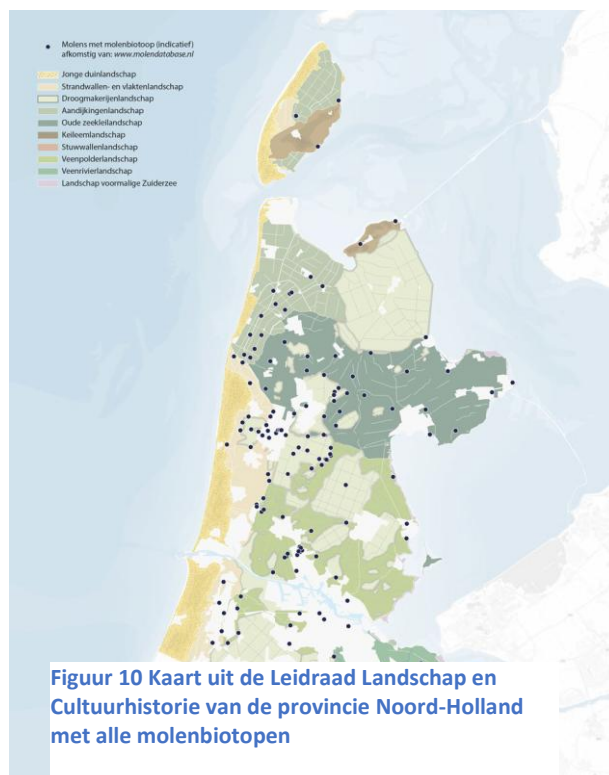
Windbrief anno 2019. De hedendaagse regelgeving biedt de molens nog enige bescherming. Zo zijn in bestemmingsplannen door gemeente Hollands Kroon de beschermingszones rond de beide molens op Wieringen vastgelegd. Daarin is opgenomen dat nieuwe bebouwing en aanplant in de directe omgeving van de molens de windvang niet onevenredig nadelig mag beïnvloeden.⁵

Figuur 9 Het bestemmingsplan rond molen De Onderneming

Ook in provinciale verordeningen zijn algemene regels opgenomen met het doel om de windvang voor molens te beschermen. In de Leidraad Landschap en Cultuurhistorie van de provincie Noord-Holland wordt gesproken over een gebied van 400 meter om de molen waarbinnen geen nieuwe beplanting of bebouwing worden ingericht die invloed heeft op de zichtlijnen en de windvang van de molen. Binnen 100 meter mag in het geheel geen nieuwe beplanting of bebouwing geplaatst worden.⁶

Het hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier heeft in haar waterschapskeur ook regels gesteld voor de bescherming van de windvang van maalvaardige poldermolens. Voor het hoogheemraadschap zijn molens een belangrijke noodvoorziening om water uit de polders te pompen bij overvloedige regenval of als de stroom of de computers uitvallen. Ook zij hanteren een gebied van 400 meter rond de molen waarbinnen

Figuur 10 Kaart uit de Leidraad Landschap en Cultuurhistorie van de provincie Noord-Holland met alle molenbiotopen

⁵ Zie hiervoor artikel 26.2 (onder Algemene Aanduidingsregels) van het bestemmingsplan: “Gebiedsaanduiding – “Vrijwaringszone – Molenbiotoop” ; https://www.ruimtelijkeplannen.nl/documents/NL.IMRO.1911.BPHippolytushoef-va01/r_NL.IMRO.1911.BPHippolytushoef-va01_0029Algemeneaanduidi.html#d90e970f-0913-466b-b216-cbf379d869f1

⁶ <https://leidraadlc.noord-holland.nl/wp-content/uploads/2018/03/Molenbiotopen.pdf>

beperkingen gelden⁷. Hoewel op Wieringen geen poldermolens meer staan, geeft dit toch aan dat de regels van de waterschappen vanuit het verleden nog steeds relevant zijn. Sterker nog de oude poldermolens hebben als noodbemaling in de moderne tijd een nieuwe functie gekregen⁸.

Waarschijnlijk zal in 2021 de nieuwe Omgevingswet van kracht worden. Op gemeentelijk niveau zal dan een omgevingsvisie moeten worden beschreven op basis van landelijke en provinciale richtlijnen. Ook zullen dan de bestemmingsplannen worden omgezet in een gemeentelijk Omgevingsplan. Het is dan van belang dat daarin goed wordt aangegeven dat molens een belang hebben bij een goede windvang in een gebied van 400 meter rond de molen. Dit geeft weer eens aan dat regelgeving aan verandering onderhevig is, maar dat het belang van een goede windvang voor de molens in de afgelopen 675 jaar niet wezenlijk is veranderd.

Belang molenbiotoop. Hoewel de beide korenmolens hun oude functie van meelvoorziening hebben verloren, blijft het handhaven van de windvang van groot belang. Beide molens kunnen nog steeds draaien en zijn maalvaardig. Ze trekken jaarlijks zo'n 1000 bezoekers uit binnen- en buitenland. Zo wordt de molen als symbool van Nederland uitgedragen. Ook bezoeken scholen met enige regelmaat de molens; kinderen zien met eigen ogen hoe in vroeger tijden het meel voor het brood tot stand kwam.

Bovendien maalt molen De Hoop in Den Oever nog maandelijks haar meel voor de verkoop; zo kan een stukje van de onkosten van het onderhoud worden terugverdiend. Als de windvang verder zou verslechteren, dan wordt het steeds moeilijker al deze functies van de molens te blijven vervullen. Gezien de reacties tijdens een crowdfunding in Hippolytushoef voor de vervanging van het wiekenkruis van molen De Onderneming, kunnen we rekenen op een breed draagvlak bij de bevolking van Wieringen voor het behoud van onze molens.

Samenvattend. Hoewel de molens hun oude functie verloren hebben, worden onze molens toch gezien als belangrijk historisch erfgoed, die tevens een markant en gezichtsbepalend vormen in Hippolytushoef en Den Oever. Daarom is het goed dat er regels zijn die bescherming bieden aan de windvang van de molens. Deze regels kennen een lange geschiedenis, die ons meer dan 675 jaar terugvoert. Ze blijken tot op de dag van vandaag nog steeds hun waarde te hebben en dragen bij aan het behoud van de twee resterende korenmolens, de parels van Wieringen.

⁷ Zie ook de Keur HHNK 2016 onder artikel 3.2;
<https://www.hhnk.nl/document.php?m=1&fileid=18145&f=572f30505bd71553771e5879a611a0fa&attachmen t=0>

⁸ In dit kader wordt verwezen naar de brochure van de NH Molenfederatie "Molens: Traditionele Technieken met Moderne Mogelijkheden" (<http://molensnh.nl/Downloads/Poldermolens-binnen-het-waterbeheer.pdf>)